

ZEN

A UMĚNÍ

ÚDRŽBY

MOTOCYKLU

ROBERT M. PIRSIG

ZEN A UMĚNÍ ÚDRŽBY MOTOCYKLU

Robert M. Pirsig

**ZEN A UMĚNÍ
ÚDRŽBY MOTOCYKLU**

zkoumání hodnot

VOLVOX GLOBATOR

Robert M. Pirsig

Zen and the Art of Motorcycle Maintenance

Přeložil Martin Svoboda

All rights reserved

Copyright © 1974, 1999 Robert M. Pirsig

Published by arrangement with William Morrow,
an imprint of HarperCollins Publishers. All rights reserved.

Translation © Martin Svoboda, 2006, 2017

ISBN 978-80-7511-378-8

ISBN 978-80-7511-379-5 (epub)

ISBN 978-80-7511-380-1 (pdf)

Mojí rodině

Zvláště děkuji Stuartu Cohenovi
za kancelář, kde jsem mohl psát,
a paní Abigail Kenyonové
za kritiku a pomoc v začátcích.

Poznámka autora:

Následující příběh vychází ze skutečných událostí. I když mnohé bylo ze stylistických důvodů upraveno, ve své podstatě je toto vyprávění třeba považovat za pravdivé. Kniha by však neměla být žádným způsobem spojována s dlouhou řadou faktografických textů, které se zabývají pravou zenbuddhistickou praxí. Ani o motocyklech nepřináší příliš mnoho informací.

*A co je dobré, Faidre,
a co dobré není –
musíme se na to někoho ptát?*

PŘEDMLUVA PŘI PŘÍLEŽITOSTI 25. VÝROČÍ VYDÁNÍ *ZENU A UMĚNÍ ÚDRŽBY MOTOCYKLU*

Předpokládám, že každý spisovatel sní o takovém úspěchu, jakého kniha *Zen a umění údržby motocyklu* dosáhla za uplynulých dvacet pět let – získala fantastické recenze, prodaly se jí milióny kopií ve dvaceti třech jazycích a v tisku byla označena za „nejpopulárnější filozofickou knihu všech dob“.*

Když jsem ji na začátku sedmdesátých let psal, měl jsem samozřejmě podobné sny, ale dával jsem si pozor, abych se na ně příliš neupínal nebo se o nich nezmiňoval na veřejnosti. Báł jsem se totiž, že by je lidé považovali za slavomam a návrat mé někdejší duševní choroby. Dnes jsou tyto sny realitou a já už si s tím nemusím dělat hlavu.

Nebudu však znovu vyprávět o úspěchu, který každý zná, a raději upozorním na to, v čem kniha selhala – to pro mě znamená vyšší kvalitu. Možná tak pomohu ony omyly napravit. Nejvýraznější jsou dva – jeden malý a druhý velký.

Nejprve k tomu malému – Faidros neznamená v řečtině „vlk“. Tento přehmat má své kořeny ve skutečném zážitku z roku 1960 na Chicagské univerzitě, který je v knize vylíčen v Části čtvrté. Profesor filozofie se zmínil o tom, že Platón rád dával svým postavám jména, která náznakem popisovala jejich osobnost, a v dialogu Faidros se objevilo přirovnání k vlku. Profesor, který se ve skutečnosti jmenoval buď Lamm nebo Lamb, se na mě zahleděl tak, jako by se na mě to označení hodilo. Byl jsem tehdy outsiderem, který se víc než o studium zajímal o to, jak vyučovanou látku napadnout, a moje hyperaktivní mysl se tohoto označení chopila jako přesného vyjádření mého vztahu ke škole. Tato mýlka pak proklouzla až do knihy. Ale postavou, kterou Platón přirovnal k vlkovi, nebyl Faidros, nýbrž Lysias, jehož jméno se podobá řeckému *lykos*, což znamená „vlk“. Faidros ve skutečnosti znamená „skvělý“ nebo „oslnivý“, jak mi čtenáři mnohokrát připomněli. Měl jsem štěstí. Také to mohlo znamenat něco mnohem horšího.

Druhý omyl je mnohem závažnější, poněvadž zásadním způsobem zamtlil vyznění knihy. Mnoho lidí si všimlo, že na konci se věci nijak výrazně nevysvětli a že tam něco schází. Někteří mluví o „šťastném

* *London Telegraph* a vysílání BBC.

hollywoodském konci“, který znevažuje uměleckou sevřenost knihy. Mají pravdu, ale nikoliv proto, že bych měl takový konec v úmyslu. Snažil jsem se o úplně jiný konec, který jsem nedokázal dostatečně jasně vyjádřit. V tomto zamýšleném konci to není vypravěč, kdo porazí podlého Faidra, ale je to naopak úctyhodný Faidros, kdo porazí vypravěče, který ho celou dobou pomlouval. V tomto vydání je omyl vyjasněn, protože pro Faidrův hlas je použito odlišné, bezpatkové písmo.

Abych to dále rozvedl, vrátím se k semináři tvůrčího psaní, který se na začátku padesátých let konal za zimních odpolední na Minnesotské univerzitě. Naším učitelem byl Allen Tate, významný básník a literární kritik. Mnoho hodin jsme strávili diskusí nad knihou Henryho Jamese *Utažení šroubu*, ve které se vychovatelka snaží ubránit dva své chráněnce před přízraky, ale nakonec ve svém snažení neuspěje a obě děti zemřou. Byl jsem pevně přesvědčen, že je to obyčejný a přímočarý duchařský příběh, ale Tate prohlásil: Kdepak, Henry James má na víc. Vychovatelka zde není hrdinkou, ale plní v příběhu roli padoucha. Děti nezabije duch, ale vychovatelčino nepřítelství přesvědčení, že nějaký duch vůbec existuje. Ze začátku jsem tomu nechtěl věřit, ale pak jsem si knihu přečetl znovu a pochopil jsem, že Tate má pravdu. Obojí interpretace je možná.

Jak mi to jen mohlo uniknout?

Tate vysvětlil, že James tohoto kouzla dosáhl použitím ich-formy, neboli vypravěče v první osobě. Dodal, že ich-forma je nejobtížnější vyprávěcí způsob, protože spisovatel je uzavřen v hlavě vypravěče a nemůže z ní ven. Nemůže napsat „meztím na farmě“ a přejít tak k jinému tématu, protože je ve vypravěči navěky uvězněn. *Ale čtenář tím pádem také!* A v tom spočívá síla vyprávění v ich-formě. Čtenář nechápe, že vychovatelka je v příběhu padouch, protože nikdy nespátří nic jiného, než co vidí ona.

Nyní se vraťme k *Zenu a umění údržby motocyklu* a povšimněme si podobností. Je zde vypravěč, jehož mysl nikdy neopustíte. Vypravěč mluví o zlém duchu jménem Faidros, ale jediným zdrojem, ze kterého víte, že je tento duch zlý, je vypravěč sám. Ve snech vypravěče se Faidros objevuje v určitém světle a vám začne postupně docházet, že neje-nom vypravěč pronásleduje Faidra a touží ho zničit, ale že také Faidros pronásleduje vypravěče se stejným úmyslem. Kdo nakonec zvítězí?

Jde o rozštěpenou osobnost: dvě mysli bojující v jednom těle. Jde o nemoc, kterou vystihuje původní význam slova „schizofrenie“. Tyto dvě mysli mají odlišné názory na to, které hodnoty jsou v životě důležité.

Pro vypravěče jsou nejdůležitější společenské hodnoty. Jak říká na začátku, „vlastně mě už roky nenapadlo nic nového.“ Pořád vypráví svůj příběh tak, aby se vám zalíbil. Dělí se o své soukromé myšlenky s vámi, ale nikoliv s Johnem, Sylvií, Chrisem nebo DeWeeseovými. Především však nechce být izolován od vás – od čtenáře – ani od okolní společnosti. Pečlivě si zachovává svoji pozici v mezích běžné společnosti, protože zažil, co se stalo Faidrovi, který se tak nechoval. Vypravěč se totiž poučil. Už žádné elektrošoky. Pouze v jedné chvíli přízná čtenáři své tajemství: je kacířem, kterému všichni blahopřejí, že si zachránil duši. V duchu však ví, že si zachránil jenom vlastní kůži.

Existují pouze dva lidé, kteří to vědí nebo tuší. Jedním z nich je nic nechápající Chris, který se doslova hroučí žalem, protože hledá otce, kterého si pamatuje, kterého má strašně rád a kterého nemůže nikde najít. Tou druhou osobou je Faidros. Ví naprosto přesně, co má vypravěč za lubem, a proto jím pohrdá.

Ve Faidrových očích je vypravěč zrádce a zbabělec, který zaprodal pravdu za to, že bude oblíbený a že ho společnost, psychiatři, rodina, zaměstnavatelé i známí přijmou. Zjistil, že vypravěč už nechce být upřímný – chce být pouze přijat jako člen společnosti a je ochoten se klanět a přizpůsobovat po zbytek života.

Pro Faidra jsou nejdůležitější myšlenkové hodnoty. Kašlal na to, jestli ho má někdo rád nebo ne. Cílevědomě se hnál za pravdou, která byla podle jeho názoru pro svět nesmírně důležitá. Lidé kolem něj neměli sebemenší představu, o co mu jde, a snažili se ho proto zabít. Proto ho ze společenského hlediska zničili – umlčeli. Ale zbytky toho, co věděl, stále vězely v mozku vypravěče, a proto došlo ke konfliktu.

Na konci je to právě Chrisovo utrpení, co Faidra osvobodí. Když se Chris zeptá: „Opravdu jsi byl šílenější?“ a odpověď zní: „Ne!“, neodpovídá vypravěč, ale Faidros. A když Chris odtuší: „Já to věděl,“ už také ví, že poprvé za celý výlet mluví se svým dlouho hledaným otcem. Všechno napětí je pryč. Dokázali to. Pokrytecký vypravěč zmizel. „Teď už to bude jenom lepší,“ říká Faidros. „Člověk to tak nějak pozná.“

Pokud se chcete dozvědět něco víc o skutečném Faidrovi, který není podlý přízrak, ale spíše dobrosrdečný a do sebe ponořený intelektuál, dovolte mi, abych vám doporučil knihu *Lila*, pokračování *Zenu a umění údržby motocyklu*, kterou správně pochopil jen velmi malý počet čtenářů. Doporučuji také internetovou stránku www.moq.org, vedenou skupinou lidí, kteří patří mezi těch několik málo chápavých čtenářů.

Robert M. Pirsig

ČÁST PRVNÍ

1

Nemusím ani sundávat ruku z levého řídítka motorčky a vidím, že podle hodinek je půl deváté. Vítr je i při stokilometrové rychlosti teplý a vlhký. Pokud je takhle horko a dusno v půl deváté ráno, jsem zvědavý, jak to bude vypadat odpoledne.

Ve větru je cítit štiplavý pach okolních močálů. Jsme na Středozápadních pláních, které jsou plné bažin s kachními revíry, a míříme z Minneapolis směrem na severozápad k Dakotám. Jedeme po staré betonové dvouproudovce, po které skoro nikdo nejezdí – před pár lety totiž nedaleko otevřeli čtyřproudovku. Když míjíme močál, vzduch se prudce ochladí. A potom je najednou zase teplo.

Jsem rád, že tudy opět projíždím. Je to zapomenutý kraj, kde není nic zajímavého, a právě v tom je jeho půvab. Na takových starých cestách se člověk krásně uvolní. Drkotáme po rozpraskaném betonu a vedle nás se střídají rákosy, lužní louky, pak další rákos a bařička. Tu a tam se objeví pruh otevřené vody, a když se člověk pozorně podívá, zahlédne u orobinců divoké kachny, želvy... a tamhle je vlhovec.

Poklepu Chrisovi na koleno a ukážu prstem.

„Co je?“ zakřičí.

„Vlhovec!“

Něco řekne, ale já ho neslyším. „Cože?“ zahulákám.

Chytí mě zezadu za helmu a nahlas mi oznámí: „Těch už jsem viděl spousty, tati!“

„Aha!“ zařvu a přikývnu. Když je vám jedenáct, tak na vás vlhovci moc velký dojem nedělají.

Na to musíte být starší. Mně se tu vracejí staré vzpomínky, které on nemá. Vybavují se mi chladná rána, kdy listy bařičky zhnědly a rákosy se klátily v severozápadním větru. Tehdy se stejný pronikavý pach zvedal z bahna, když jsme se v holínkách po pás brodili na stanoviště a čekali, až vyjde slunce a začne kachní sezóna. Vzpomínám taky na zimy, kdy byly močály zamrzlé a pusté, já se procházel po zasněženém

ledě mezi uschlými rákosy a kolem nebylo nic než šedá obloha, suchá tráva a chlad. Vlhovci už tehdy odlétli. Ale teď je červenec a oni jsou zpátky, všechno doslova kypí životem a každý čtvereční metr bažin bzučí, vrže, hučí a cvrká a milióny živých tvorů v tomto ohromném společenství prožívají své životy v jakémsi dobrotivém bezčasí.

Když trávíte dovolenou na motorce, vnímáte svět úplně jinak. V autě vždycky sedíte jako v krabici, a protože jste na to zvyklí, nedochází vám, že sledujete jenom další televizní pořad. Je z vás pasivní pozorovatel a svět kolem vás ubíhá unyle jako na obrazovce.

Na motorce žádná obrazovka neexistuje. Jste v přímém kontaktu s tím, co vidíte. Už obraz pouze nesledujete, ale jste přímo v něm a ten pocit bezprostřednosti vám vyráží dech. Beton, který sviští deset centimetrů pod vašimi chodidly, je opravdový. Je to stejný materiál, po kterém denně chodíte, je přímo pod vámi a je tak rozmazaný, že na něj nedokážete zaostřit. Přesto můžete kdykoliv spustit nohu a dotknout se ho – a tenhle pocit si neustále bezprostředně uvědomujete.

Cestujeme s Chrisem do Montany a před námi jedou naši známí. Možná pojedeme ještě dál. Plány máme schválně neurčité, chceme spíš cestovat než někam dojet. Máme prostě dovolenou. Záměrně si vybíráme vedlejší silnice. Nejlepší jsou asfaltové okresky, potom jsou na řadě silnice první třídy. Nejhorší jsou dálnice. Chceme si volného času pořádně užít, a proto klademe důraz spíš na „užít si“ než na „čas“. Když takto změníte úhel pohledu, změní se i celý váš postoj. Jízda po klikaté silnici v kopcích trvá sice déle, ale je mnohem zábavnější, protože se na motorce nakláníte do zatáček a neháže to s vámi ze strany na stranu jako v nějaké krabici. Cesty, kde nikdo nejezdí, jsou příjemnější, ale i bezpečnější. Cesty bez motorestů a billboardů jsou lepší: lesíky, louky, ovocné sady a trávníky tu sahají skoro až ke krajnici, děti vám mávají a lidi na verandách zvedají oči, kdože to jede kolem, a když zastavíte a zeptáte se jich na cestu nebo na informace, odpověď je zpravidla delší, než potřebujete, a lidi se vás ptají, odkud jste a jak dlouho už cestujete.

Takové okresky jsme s manželkou a kamarády začali brázdít před několika lety. Jednou za čas jsme po nich přejeli, jen tak pro změnu, nebo abychom si zkrátili cestu k další hlavní silnici, a krajina byla pokaždé nádherná. Když jsme pak sjížděli na hlavní tah, byli jsme uvolnění a veselí. Udělali jsme to takhle několikrát, než jsme si uvědomili, co nám mělo být jasné už dávno: tyhle cesty se od těch hlavních opravdu liší. Životní tempo a vůbec mentalita zdejších lidí je jiná. Nikam se neženou. Nemají tolik naspěch, aby nemohli být zdvořilí. O prožívání „tady

a teď“ vědí všechno. To jenom ti druzí, kteří se před lety přestěhovali do města, a jejich ztracené děti na to skoro zapomněli. Tenhle objev stál vážně za to.

Proč nám to ale trvalo tak dlouho? Měli jsme ty cesty před očima, a přesto jsme je neviděli. Nebo jsme spíš byli naučení, abychom je neviděli. Možná jsme uvěřili té habaďuře, že opravdový život tepe ve velkoměstě a že na venkově dávají lišky dobrou noc. Bylo to zvláštní. Pravda vám zaklepe na dveře a vy jí řeknete: „Neotravuj, hledám pravdu,“ a ona tedy odejde. Je to zvláštní.

Když jsme ale jednou po těch cestách začali jezdit, už nás od nich nemohlo nic odradit. Trávili jsme na nich víkendy, večery i dovolené. Stali se z nás zarytí okreskomilové a zjistili jsme, že pořád ještě o cestování nevíme všechno.

Naučili jsme se například, jak dobré silnice rozeznat na mapě. Pokud se cesta klikatí, je to dobře. To znamená kopce. Jestliže ale jde o hlavní tah z malého města do velkoměsta, pozor na něj. Nejlepší cesty vedou z jednoho zapadákov do druhého a vždycky někde opodál leží větší silnice, po které se tam dostanete rychleji. Pokud jedete z velkého města na severovýchod, nikdy nejezděte příliš dlouho přímou cestou. Na předměstí zahněte na sever, pak na východ, pak zase na sever a za chvíli budete na vedlejší silnici, kterou používají jenom místní.

Nejdůležitější je neztratit se. Protože po těchto cestách jezdí jen místní, kteří je znají z paměti, nikdo si nestěžuje, když nejsou odbočky značené. Často taky nejsou. A pokud značené jsou, bývá to malá cedule, která se nenápadně krčí v houští, a tím to hasne. Na okreskách vám nikdo nic neřekne dvakrát. Pokud tu značku v křoví přehlédnete, je to váš problém, ne jejich. Navíc zjistíte, že v automapách jsou tyhle cesty často zakreslené dost nepřesně. Někdy se proto vaše „okreska“ promění v polní cestu se dvěma vyjetými koleji, pak v cestu s jednou kolejí, až se nakonec rozplyne v pastvině. Taky můžete skončit u někoho na dvoře.

Proto se řídíme hlavně odhadem a cestu hledáme podle nejrůznějších náznaků. Pro případ, že by bylo pod mrakem a my se nemohli řídit podle slunce, nosím v kapse kompas a na speciálním držáku na nádrži mám posazenou mapu, takže pořád vidím, kolik kilometrů jsme ujeli od poslední křižovatky a na co si mám dávat pozor. Když máme takové pomůcky a nikam zvlášť nespěcháme, funguje to výborně – máme tak Ameriku skoro jen pro sebe.

O víkendech při Svátku práce a Dni obětí války jezdíváme po takových cestách celé hodiny a nikde nepotkáme ani živáčka. Pak pře-

jedeme nad dálnicí a vidíme auta, jak se tísní v hustých řadách od obzoru k obzoru. Uvnitř se kaboní tváře. Na zadním sedadle brečí děti. Vždycky mě napadá, že bych jim strašně rád něco řekl, ale oni se mračí a nejspíš hodně pospíchají, takže to není možné...

Viděl jsem ty močály tisíckrát, ale pokaždé je to pro mě nový zážitek. Říkat o nich, že jsou dobrotivé, není na místě. Stejně tak o nich můžete prohlásit, že jsou kruté a beze smyslu, a bude to taky pravda, jenže realita překonává všechny polovičaté představy. Hele! Nad rákosem víří ohromné hejno vlhvců, které z hnízd vyplašil hluk motorky. Plácnu Chrise přes koleno podruhé... a pak si vzpomenu, že je už viděl.

„Co je?“ zakřičí.

„Ale nic.“

„No tak co?“

„Já jenom, jestli jsi nepadl,“ zakřičím a dál už mlčíme.

Na motorce se za jízdy moc povídat nedá, ledaže byste se vyžívali v hulákání. Místo toho si všímáte věci kolem sebe a přemýšlíte o nich. Přemítáte nad tím, co vidíte a slyšíte, nad počasím a vzpomínkami, nad motorkou i krajinou, kterou zrovna projíždíte. Klidně a pořádně nad tím vším přemýšlíte, nic na vás netlačí, a proto vás ani nenapadne, že byste ztráceli čas.

Proto bych chtěl daný čas využít k tomu, abych promluvil o věcech, které mě občas napadají. Většinou tak strašně pospícháme, že ani nemáme moc příležitostí k hovoru. Výsledkem je pak plytká každodenní monotónnost; člověk se po letech zamyslí, kam se všechn ten čas vlastně poděl, a zalituje, že už je pryč. Když teď konečně trochu času máme a uvědomujeme si to, rád bych ho využil k tomu, abych podrobněji probral otázky, které mi připadají důležité.

Chci se pustit do takové osvětové přednášky – nenapadá mě nic jiného než staré slovo indiánského původu: *šotóква*. Dříve se tak označovaly putovní přednášky pořádané ve stanech, které jezdily po Americe od města k městu. Stejnou Amerikou, kterou teď projíždíme my, cestovaly tyhle starosvětské veřejné rozmluvy na pokračování a kladly si za cíl posluchače poučit a pobavit, pozvednout jejich mysl a hlásat myšlenky kultury a osvěty. Tyto přednášky pak vytlačilo rychlejší rádio, kino a televize, a já mám dojem, že to nebyla až tak změna k lepšímu. Možná právě proto řeka našeho národního vědomí proudí v dnešní době rychleji a rozlévá se do větší šíře, ale nejde příliš do hloubky. Stará koryta jí už nestačí a při hledání nových jako by podél břehů šířila poušť a zkázu. V této šotókvě nechci razit žádná nová